INCOME STABILITY IN THE RURAL ECONOMY

By:
LÁMFALUSI, IBOLYA

Keywords: income, stability, instability, EU, rural economy.

The creation of income stability in the rural economy is always an important aspiration of agricultural policy. For those that make their living from agriculture, the size and development of producers' income determines the standard of living in farming. Comparing the Hungarian rural economy's income stability indicators with those of other EU countries, it can be said that the situation of domestic farmers is rather unfavourable. Both the nominal value of income stability and the real value of income have developed unfavourably in the sector. Between 1998 and 2005, real income did not once reach 80% of the 1998 figure and in fact, in 2003 it was less than 50% of it.

Fundamentally, it is the balance of agricultural output that determines the income stability of agricultural production. Output already includes the effects of price and volume of which the former, that is income development, has the greater influence on stability. Output also includes the advantages and disadvantages stemming from sector diversification. The greater the degree of diversification, the more favourable the stability of the given county's rural economy. The generally consistent growth in expenditure size has modified nominal income development, for the most part towards stability, while a rate of expansion in excess of output has made real income uncertain. Agricultural policy is, via subsidies, bound to mitigate primarily the unfavourable effects of expenditure. Hungary's agricultural policy was unable to contribute to increased nominal income stability in the sector, which can primarily be linked to regulatory causes.

The realisation of income stability is a common function of producers and of agricultural policy. Increasing the bargaining power of producers' associations, increasing sector diversification, and agricultural insurance are a few of the tools with which farmers can contribute to income stability. The task of agricultural policy is partly to promote the utilisation of opportunities and partly to increase income levels through development and income supplement subsidies. Regarding the latter, it is a positive step in terms of the future that according to the 2005 Committee Proceedings, income stability can be more or less guaranteed via the new system for divided payments. With the introduction of new, unified payments most producers will be able to count on a reliable basis for planning from 2013.

A MEZŐGAZDASÁGI JÖVEDELMEK STABILITÁSA

LÁMFALUSI IBOLYA

Kulcsszavak: jövedelem, stabilitás, instabilitás, EU, mezőgazdaság.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A mezőgazdasági jövedelmek stabilitásának megteremtése mindenkor az agrárpolitika fontos törekvése. A mezőgazdaságból élőknek a termelői jövedelem nagysága és alakulása meghatározza a gazdálkodói életszínvonal minőségét. Az EU országok jövedelemstabilitási mutatóival összevetve a magyar mezőgazdaságét megállapítható, hogy a hazai gazdálkodók helyzete igen kedvezőtlen. Az ágazatban mind a nominális értéken vett jövedelem stabilitása, mind pedig a jövedelem reálértéke kedvezőtlenül alakult. A reáljövedelem 1998 és 2005 között egyetlen évben sem érte el az 1998. évi 80%-át, sőt 2003-ban 50%-nál kevesebb volt.

A mezőgazdasági termelés jövedelemstabilitását a mezőgazdasági kibocsátás kiegyensúlyozottsága határozza meg alapvetően. A kibocsátás már magában foglalja az ár és a volumen hatását, melyek közül előbbi, vagyis az áralakulás nagyobb befolyású a stabilitásra. A kibocsátás tartalmazza az ágazati diverzifikáltságból eredő előnyöket és hátrányokat is. Minél nagyobb a diverzifikáltság foka, annál kedvezőbb az adott ország mezőgazdaságának stabilitása. A ráfordítások nagyságrendjének többnyire konzekvens növekedése a nominálisan vett jövedelemalakulást jobbára a stabilitás irányába módosította, miközben a kibocsátást meghaladó ütemű bővülésük bizonytalanná tette a reáljövedelmet. A támogatások révén az agrárpolitika elsősorban a ráfordítások kedvezőtlen hatását hivatott mérsékelni. A magyarországi mezőgazdaságban az agrárpolitika nem tudott hozzájárulni a nominális jövedelem stabilitásának növeléséhez, ami elsősorban szabályozási okokkal hozható összefüggésbe.

A jövedelemstabilitás megvalósítása a termelők és az agrárpolitika közös tevékenysége. A termelői szerveződések alkuerejének növelése, az ágazati diverzifikáció fokozása, az agrárbiztosítás néhány lehetőség abból az eszköztárból, amellyel a gazdálkodók hozzájárulhatnak a jövedelemstabilitáshoz. Az agrárpolitika feladata részint e lehetőségek kihasználásának elősegítése, részint pedig a fejlesztési és jövedelempótló támogatásokkal a jövedelemszint növelése. Ez utóbbi tekintetében a jövőre nézve pozitívumként értékelhető, hogy egy 2005. évi Bizottsági Közlemény szerint a leválasztott kifizetések új rendszerével a jövedelemstabilitás nagyrészt biztosítható.

A KAP ÉS A MEZŐGAZDASÁGI JÖVEDELMEK STABILITÁSA

A Római Szerződés 39. cikkelye rögzíti a Közös Agrárpolitika (KAP) alapvető céljait. Ezek egyike a mezőgazdasági termelők és fogyasztók külső hatásoktól való védelme az agrárpiacok stabilizálása révén, illetve – és a 2003. évi KAP-reform óta ez a hangsúlyosabb – a mezőgazdasági lakosság számára méltányos, társadalmilag elfogadott jövedelmi- és életszínvonal megteremtése. Ez utóbbinak feltétele a mezőgazdasági jövedelem stabilitásának növelése, javítása. A kiegyensúlyozott jövedelemalakulás megteremtése végett a kontinentális Európában követett agrárpolitikák hagyományosan beavatkoznak a mezőgazdasági folyamatokba. A jövedelem stabilitásának megvalósítása a hazai agrárpolitikai törekvések között is mindenkor szerepelt.

2004-től Magyarország is az EU teljes jogú tagja. Az EU agrárpiacán már régóta alkalmazott és időközben folyamatosan módosított, továbbfejlesztett piacszabályozás, a Közös Agrárpolitika ettől az időponttól kezdve a magyar agrártermelők gazdálkodási kereteit is meghatározza. A KAP a kvóták révén rögzíti a mennyiségi szempontból fontos mezőgazdasági termékek termelésének volumenét, az intervenció segítségével enyhíti az értékesítési nehézségeket, illetve a mind jobban előtérbe kerülő gazdaságsoros támogatással jelentősen erősíti a vállalkozások jövedelempozícióját, az ágazati szereplők által évről-évre realizálható eredményt. Ez utóbbival, vagyis a hosszú távú jövedelemalakulással (a jövedelemstabilitással) kapcsolatban a gazdálkodók és az agrárpolitika két fontos törekvése fogalmazható meg: egyrészt a jövedelemszint reálértéken való fenntartása, illetve fokozása, másrészt az évenkénti ingadozások csillapításával a jövedelem kiegyensúlyozottabbá tétele. Érdemes áttekinteni, vajon a jövedelem stabilitásának növelésére tett intézkedések milyen mértékben voltak hatással a régi EU tagországok jövedelemalakulására, továbbá ezek tükrében hogyan alakult a magyar agrárgazdaság jövedelemstabilitása.

A cikk célja a magyar mezőgazdaság jövedelemstabilitásának/instabilitásának jellemzése az EU-15 négy kiemelt tagországa (Ausztria, Dánia, Franciaország és Portugália) eredményeinek tükrében. Az EU országok kiválasztásánál részint a mezőgazdaság nemzetgazdasági súlya játszott szerepet – a négy ország mindegyikében a mezőgazdasági ágazat a GDP 2-4%-át[1] adja –, részint pedig a mezőgazdasági tevékenység vagy a termelési feltételek valamelyest magyarországihoz hasonló sajátossága. Így például Dániában a mezőgazdasági termelés termékszerkezete, Ausztriában az uniós csatlakozás időpontja, Portugáliában a mezőgazdaság fejlettségének magyarországihoz hasonló színvonala, Franciaországban pedig a mezőgazdasági tevékenység diverzifikáltsága volt az a sajátosság, ami miatt érdemes az említett országokat a vizsgálatba bevonni.

A következőkben először röviden áttekintésre kerül néhány, a szakirodalomban fellelhető jövedelemstabilitási vizsgálat, különös tekintettel az alkalmazott módszerre, majd a jelen cikkben alkalmazott eljárás jellemzői, eredményei és a jövedelem stabilitását befolyásoló tényezők hatásai kerülnek bemutatásra.

JÖVEDELEMSTABILITÁSI VIZSGÁLATOK A SZAKIRODALOMBAN

Az európai országokban az agrártermelés célja nemcsak a végtermék előállí-

[1] A szűk értelemben vett mezőgazdaságot figyelembe véve, vagyis a mezőgazdasági termelést megelőző iparágak és a termelést követő tevékenységek GDP-termelésből való részesedését figyelmen kívül hagyva.

tása, hanem az egyben a vidéki jövedelemszerzés egyik legfontosabb forrása. A mezőgazdaságból élőknek a termelői jövedelem nagysága, időbeli alakulása közvetlenül meghatározza a gazdálkodói életszínvonal minőségét. A mezőgazdaságban tevékenykedőknek ezért létfontosságú a jövedelemszint biztosítása és folyamatos fenntartása, azaz a jövedelemstabilitás. A mezőgazdasági termelés a többi nemzetgazdasági ágazathoz képest ugyanakkor igen kockázatos tevékenység, a természeti tényezőknek való fokozott kitettség miatt a jövedelem kiegyensúlyozott alakulása csak kevésbé biztosított. E konfliktus feloldása érdekében az agrárpolitikai intézkedések (elsősorban a támogatások) közvetlenül (jövedelemtámogatások), vagy közvetve (beruházási, vidékfejlesztési támogatások) végső soron mind hozzájárultak/hozzájárulnak a jövedelem növeléséhez, a jövedelemszint fenntartásához.

Noha a mezőgazdasági jövedelmek stabilitásának megteremtése az agrárpolitika fontos célkitűzéseinek egyike, mint agrárkutatási téma mégsem kapott mindenkor figyelmet. A nemzetközi szakirodalomban a kifejezetten stabilitásra/instabilitásra irányuló vizsgálatok, elemzések nagy része az 1970-es és 1980-as években született (*Hansen, 2006*), s hosszabb szünet után csak napjainkban (a 2000-es években) kapott a kérdéskör ismét nagyobb hangsúlyt.

Kifejezetten jövedelemstabilitásra irányuló vizsgálatokban a hazai szakirodalom sem bővelkedik, ugyanakkor a témához szorosan kapcsolódó kérdésekkel számos munka foglalkozott. A közelmúltban megjelent irodalmak közül példaként említhető az *Udovecz Gábor (2000)* által szerkesztett Jövedelemhiány és versenykényszer című tanulmány, mely a jövedelemhiányt kiváltó okokat vizsgálta. E munka folytatásának tekinthető az *Alvincz József (2001)* által szerkesztett munka, amely a jövedelmet befolyásoló tényezőket vette górcső alá. Az ágazat jövedelempozíciójának romlását előidéző pénzügyi okokkal, köztük az agrárolló kérdésével foglalkozott *Borszéki Éva (2003)*. *Antal Katalin – Guba Mária – Kovács Henrietta (2004)* tanulmánya az agrártámogatásokat mint az agrárolló okozta jövedelemvesztés ellentételezését vizsgálta.

A stabilitási vizsgálatok témakörében hat tanulmány áttekintésére kerül sor. A nemzetközi összehasonlítást is lehetővé tevő adatbázis, a *Mezőgazdasági Számlarendszer* a mezőgazdasági jövedelemadatokat összevontan, ágazati szinten tartalmazza, így a szakirodalmi áttekintéshez olyan tanulmányok kerültek kiválasztásra, amelyek ágazati szintűek, vagyis makroszemléletben készültek. A tanulmányok szerzői eltérő vizsgálati módszereket alkalmaztak, és más-más következtetésekre jutottak.

Brada (1986) vizsgálata arra a feltevésre épült, hogy a növénytermelési kibocsátás és annak stabilitása az egyes növények vetésterületétől, illetve az egységnyi földterületre jutó hozamtól függ. A stabilitás/instabilitás mérőszáma mindkét tényező esetében annak szórása volt. Az eredmények azt jelezték, hogy a kelet-európai országokban a hozamingadozás nagyrészt a *vetési terület* alakulásának tulajdonítható. Hasonló feltevésen alapult a gabonatermelés stabilitásának vizsgálata területén úttörőnek számító *Hazell (1984)* tanulmánya. *Hazell* a hozam ingadozását a rövid távon ható tényezők (pl. időjárás, inputfelhasználás stb.) által okozott instabilitásnak tekintette, míg a vetési terület időbeli változása a hosszú távon ható tényezőket foglalta magában. Az instabilitás mérőszáma ebben a tanulmányban a termelés (kibocsátás) szórása volt, és annak dekompozíciójával tesz különbséget a változékonyság négy forrása között (az

átlagos hozam, illetve az átlagos vetési szerkezet változása, a hozam és vetési terület egymásra gyakorolt hatásából eredő változás, valamint a kettő közötti kovariancia). E négy tényező közül az USA gabonatermelésének instabilitása döntően a növekvő hozamingadozásra volt visszavezethető.

Alemu (2005) húsz évvel később, a *Hazell* által letett alapokon építkezve, Etiópia gabonatermelési ágazatainak stabilitására vonatkozóan végzett vizsgálatokat két különböző gazdasági rendszerben (a korábbi „irányított" gazdaságban és a piacgazdaságban). A *Hazell* által végzett vizsgálatokhoz képest módszertani újdonság, hogy a variancia-dekompozíció elvégzésekor a korábbi négy helyett tizenegy tényezőre bontotta fel a varianciát. Az eredmények alapján Etiópiában a piacgazdaság időszakában megnövekedett instabilitás okai elsősorban a hozam erősödő változékonyságában keresendők, semmint a vetési terület ingadozásában. A hozam instabilitása az időjárási feltételek alakulására vezethető vissza, miközben a politikai környezet változása és a technikai feltételek hatása csak korlátozott.

Cai és Leung (2003) egy teljesen új elmélet, az eredetileg értékpapír portfóliók elemzésére alkalmazott Sharpe-féle megközelítésre alapozva vizsgálta Hawaii mezőgazdaságát. Vizsgálatuk a következő elven alapult: a mezőgazdaság egy portfólió, amelyet az egyes szakágazatok alkotnak. A portfólió, azaz a mezőgazdasági ágazat teljesítményét/stabilitását az egyes szakágazatok teljesítménye/stabilitása, illetve azok ágazaton belüli súlya, továbbá a szakágazatok egymásra gyakorolt hatása határozza meg. A vizsgálat révén azonosításra került néhány „sztár" szakágazat, amelyek jelentős stabilizáló hatással bírtak, valamint egyedi növekedési kilátásaik is kedvezőnek mutatkoztak. Ezeknek a szakágazatoknak az előtérbe kerülése a vizsgált időszakokban hozzájárult Hawaii mezőgazdaságának növekedéséhez és stabilitásához.

A mezőgazdasági jövedelem ingadozását vizsgálta *Bills és Lindquist (2006)* az USA öt tagállamában (Minnesota, Montana, North Dakota, South Dakota, Wisconsin). A stabilitás mutatószáma a jövedelem szórása volt. A tanulmány azt elemezte, hogy a főágazatok (állattenyésztés, növénytermelés) és a kormányzati támogatások milyen mértékben járultak hozzá a jövedelem stabilitásához. Ehhez elvégezték a jövedelemingadozás számszerűsítését az egyes összetevők figyelmen kívül hagyásával, és az így kapottakat összevetve a teljes instabilitás mértékével vontak le következtetéseket. Az öt tagállam közül négyben (Wisconsin kivételével) a növénytermelés nagyobb részben volt felelős az ingadozásért, mint az állattenyésztés, vagy a kormányzati kiadások. Wisconsin az egyetlen állam, ahol az állattenyésztés felelt az összágazati jövedelem ingadozásáért. A kormányzati kiadások a tagállamok többségében növelték a stabilitást.

Hansen (2006) a Közös Agrárpolitika módosításából, nevezetesen a piaci ártámogatásokról a közvetlen kifizetések irányába való elmozdulás révén bekövetkező stabilitás-változást vizsgálta a gazdálkodók bevételei alapján hat ágazatban (gabona, olajos növények, cukor, tej, sertés, marha). A stabilitás mérőszámaként a szórástényezőt, illetve annak egy korrigált mutatóját alkalmazta. A stabilitási vizsgálatot négy változatban végezte el: a KAP támogatásokkal növelt, illetve a nélkül számított bevételre, a csak piaci ártámogatásokkal növelt, illetve a csak közvetlen kifizetésekkel növelt bevételre. Az eredmények alapján a főbb megállapítások a következők voltak: a KAP csökkenti a piaci árak és a bevételek változékonyságát, amelynek hatása

a vizsgált ágazatok közül leginkább a tej és a marha esetében érvényesül. Ezekben az ágazatokban volt a legnagyobb a külpiacoktól való elszigeteltség. A piaci ártámogatások hatása a stabilizálást illetően nagyobbnak bizonyult, mint a közvetlen kifizetéseké.

Az áttekintett stabilitási tanulmányok alapján megállapítható, hogy a vizsgálatok mind a vizsgálat célját, tárgyát, megközelítését, mind pedig a választott módszert tekintve nagyban különböznek. A vizsgálat célja lehet önmagában a mezőgazdasági ágazat stabilitása, annak időbeli, térbeli összehasonlítása, de vizsgálható valamely tényező (pl. agrárpolitika) hatása is. Az elemzés tárgyát képezheti az egész mezőgazdasági ágazat, valamelyik főágazat (pl. növénytermelés) vagy bizonyos szakágazat(ok) (pl. gabonatermelés). A stabilitási vizsgálat irányulhat a *termelésre, a bevételre vagy a jövedelemre*, illetve kiterjedhet az összetevőkre (pl. szakágazatok, illetve hozam, vetésterület) vagy a befolyásoló tényezőkre (pl. kormányzati politika). Az egyes vizsgálatok abban is különbözhetnek egymástól, hogy az eljárás elvégzése elvezet-e az ok-okozati tényezők feltárásához, vagy csupán megmarad a problematikus tényező beazonosításánál.

Mindezek alapján módszertani oldalról az állapítható meg, hogy a stabilitási vizsgálatoknak még nem alakult ki egy egységes módszertana. Ugyanakkor az egységes módszer alkalmazása aligha lehetséges, hiszen az egyes vizsgálatok a stabilitás kérdéskörének különböző vonatkozásait más és más módon közelítik meg. Az egyetlen közös jellemző, hogy a stabilitás mértékét valamennyi eljárás a szórással fejezi ki.

A jelen tanulmányban alkalmazott módszer tovább színesíti ez eddigi vizsgálatok sorát. A következőkben bemutatásra kerülő vizsgálat célja a stabilitás mértékének számszerűsítése, az eredmények alapján Magyarország mezőgazdaságának elhelyezése az uniós országok sorában, valamint a teljesség igénye nélkül a befolyásoló tényezők és azok hatásának bemutatása. A stabilitásvizsgálat a jövedelemadatokra épül, az egész mezőgazdasági ágazatra kiterjed, továbbá összehasonlító jellegű és ok-okozati viszonyok feltárására is törekszik.

A VIZSGÁLAT MÓDSZERE

A jövedelemstabilitási vizsgálat az EUROSTAT által összegyűjtött, az Európai Unió tagországainak mezőgazdaságára vonatkozó, a mezőgazdaság teljesítményének kimutatását biztosító *Mezőgazdasági Számlarendszerben* (MSzR, Economic Accounts for Agriculture) összeállított adatokra épül. Az MSzR adatait az *Európai Unió Statisztikai Hivatala* 1964 óta rendszeresen gyűjti és publikálja. Az MSzR magyarországi adatgyűjtési rendszerének kidolgozása ennél jóval később, 1996-ban kezdődött meg, és 1998-ban került először közzétételre.

A jövedelemvizsgálatba az MSzR eredménykategóriái közül *a működési eredmény/vegyes jövedelem került bevonásra.* A Mezőgazdasági Számlarendszerben kimutatott működési eredmény nem más, mint a bruttó kibocsátás[2] növelve a termelési támogatásokkal, csökkentve a folyó termelő felhasználással, amortizációval, munkavállalói jövedelemmel és a termelési adókkal. A működési eredményt/vegyes jövedelmet valamennyi bevétel- és ráfordításelem befolyásolja, kivéve a fölbérleti díjat, továbbá a kapott és fizetett kamatokat. Értéke tehát a szűk értelemben vett gazdálkodás eredményét (benne a nem fizetett mun-

[2] A mezőgazdasági termékek bruttó kibocsátása az ágazat által az adott időszakban megtermelt összes termék, illetve szolgáltatás a felhasznált inputok levonása nélkül (*MSzR, 2004*).

kaerő bérét) jelzi, a finanszírozási költségektől függetlenül.

A jövedelemingadozás számszerűsítése statisztikai elemzési módszerek felhasználásával történt. Az idősorok elemzésének egyik módszere a trendszámítás. Az analitikus trendet az a konkrét függvény jelenti, amelynek értékei és az idősor ugyanazon időpontokhoz tartozó értékei közötti eltérések négyzetösszege a legkisebb. A függvényillesztés szorosságának elfogadott mutatószáma a reziduális szórás, azaz az idősor értékeinek a trendtől vett átlagos eltérése. Önmagában a reziduális szórás nehezen értékelhető, különösen az olyan összehasonlítások esetén, ahol az alapadatok nagyságrendje számottevő különbségeket mutat. Ezért, illetve ennek bemutatására célszerű a reziduális szórást az idősor átlagának százalékában kifejezni, vagyis a relatív reziduális szórást is meghatározni (*Szűcs, 2002*).

A vizsgálatba bevont országok MSzR eredménymutatójának reziduális szórásával jól jellemezhető a tagállamok mezőgazdasági jövedelmének stabilitása/instabilitása. A reziduális szórás nagysága – a korábban leírtakból adódóan – függ az illeszkedés szorosságától, emiatt az eltérő függvénytípusok alkalmazása nem célszerű, mivel az torzíthatja az eredményeket. Jelen tanulmányban az alapirányzat leírása valamennyi ország esetében lineáris függvénnyel történik.

A kutatás időhorizontja tizenöt évet fog át (1990-2005). Magyarország esetében – a korábban már említett okok miatt – csak egy rövidebb, mindössze hétéves (1998-2005) időszakra terjedhet ki a vizsgálat. Annak érdekében, hogy az idősorok eltérő hosszúsága ne befolyásolja a kapott eredményeket és azok összehasonlíthatóságát, a négy kiemelt ország esetében két változatban készültek a számítások; részint a teljes idősorra (1990-2004), részint a – Magyarországgal való összevetésre is alkalmas rövidebb – részidősorra (1998-2005). A tanulmányban az 1998-2005 közötti időszak kap nagyobb hangsúlyt.

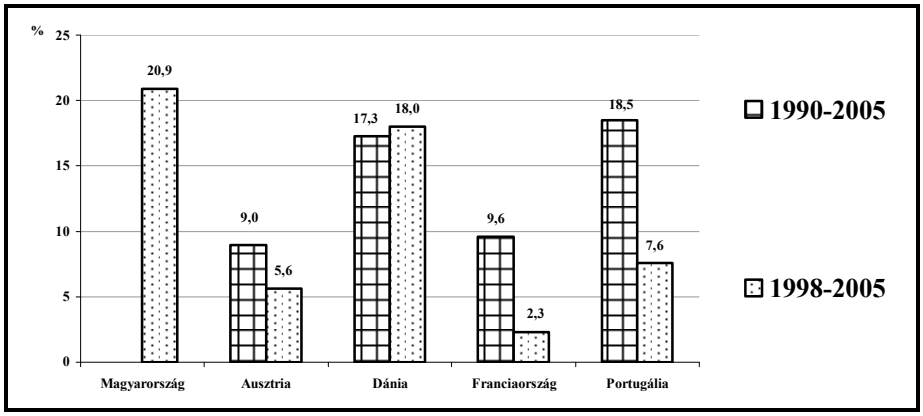
A MŰKÖDÉSI EREDMÉNY

Az agrárágazat működési eredményének alakulását 1990 és 2005 között a kiemelt EU tagországok körében országonként eltérő irányú tendencia jellemezte. Dániában és Ausztriában csökkent az ágazat jövedelme, miközben Franciaországban stagnált, Portugáliában pedig növekedett. A nem minden ország esetében kedvező jövedelemváltozás a vizsgált országok többségében a jövedelem stabilitásának javulásával járt együtt. Érdemes összevetni a teljes időszakra, és csak az 1998-2005. évek közötti időszakra számított *jövedelemstabilitási mutatót* (1. ábra, 1. táblázat). *Az 1998-2005 közötti időszakra számított jövedelemstabilitási mutatók (relatív szórás) rendre kedvezőbbek voltak, mint a teljes időszakban.* Ez alól csak Dánia képez kivételt, ahol romlott a mutató értéke. Ez azonban nem volt számottevő, különösen ha figyelembe vesszük, hogy abszolút értékben (abszolút szórás) javulás tapasztalható.

A kiemelt EU országok jövedelemstabilitási mutatóival összevetve a magyar mezőgazdaság működési eredményének kiegyensúlyozottságát azt tapasztaljuk, hogy az uniós tagországokhoz képest jelentős a lemaradásunk. Az ingadozás relatív mértéke 1998 és 2005 között a vizsgált országok közül Magyarország esetében volt a legmagasabb (20,9%), ami minden bizonnyal a szabályozással hozható összefüggésbe. 1998 és 2005 között jórészt még a nemzeti agrárrendtartás volt érvényben, s csak a szóban forgó időszak utolsó, mintegy másfél évében érvényesülhetett a KAP.

1. ábra

A működési eredmény=vegyes jövedelem stabilitása

Forrás: Eurostat adatok alapján saját összeállítás

1. táblázat

A működési eredmény=vegyes jövedelem stabilitása (átlag és szórás)

(M. e.: millió euró)

Megnevezés		Magyar-ország	Ausztria	Dánia	Francia-ország	Portugália
Átlag	1990-2005	-	2 084	1 850	17 498	2 009
	1998-2005	1 149	1 950	1 569	17 341	2 250
Abszolút szórás	1990-2005	-	187,0	319,0	1 674,5	371,9
	1998-2005	240,3	109,6	282,4	402,0	170,1

Forrás: Eurostat adatok alapján saját számítás

Az osztrák mezőgazdaság működési eredményének stabilitása javult a vizsgált időszakban. 1990 és 2005 között a jövedelemingadozás mértéke (szórás) az átlagos jövedelemnagyságnak még 8,97%-a volt, az 1998-2005-ös időszakban kevesebb mint kétharmadára, 5,62%-ra mérséklődött. Külön ki kell emelni, hogy a jövedelemingadozás mérséklődése úgy következett be, hogy közben a működési eredmény csökkent.[3]

Dánia mezőgazdasági eredményének stabilitása alacsony a többi EU tagországéhoz képest, 17,3-18,0%, s még a magyar mezőgazdasághoz viszonyítva is csak alig kedvezőbb érték. Ráadásul az instabilitás időbeli változása is kedvezőtlen tendenciájú. Dánia, mint az EU (EGK) egyik alapító tagja, a kezdetektől fogva alkalmazta a Közös Agrárpolitikát,

[3] Ausztria Európai Unióba való belépésekor az alkalmazkodási folyamat, azaz a termelők védelmét szolgáló intézkedések leépítésének egyik legkritikusabb pontja az osztrák agrárárak alacsonyabb, az uniós agrárárak szintjére való csökkentése volt. Az EU agrárárak bevezetésével bekövetkezett árzuhanás a bruttó bevételek jelentős csökkenését okozta, ami a kibocsátásban és a jövedelemben is megmutatkozott. Még annak ellenére is, hogy az osztrák mezőgazdaság jelentős összegű direkt kifizetésekben részesült. Ausztria EU csatlakozása az agrárágazat teljesítményét ugyan negatívan befolyásolta, de az erősen szabályozott uniós rendtartás elősegítette a jövedelemingadozások mérséklődését.

így annak hatásai már hosszú ideje befolyásolják az ágazat jövedelmét. A relatív szórás viszonylag nagy értéke azzal magyarázható, hogy a dán mezőgazdaság erősen exportorientált, így a bevételek alakulása nagyban függ a mindenkori világpiaci árak ingadozásától, amelynek hatását csak részben tompítja a KAP exporttámogató rendszere.

A francia mezőgazdaságban szintén javult az ágazati működési eredmény stabilitása. Az ingadozás mértéke az 1990-2005. évi időszakban 9,57% volt, 1998 és 2005 között pedig kevesebb mint 3%. A vizsgált országok körében Franciaország a legnagyobb mértékű javulást tudhatja magáénak.

Portugáliában kedvezően változott az agrárágazat dinamikusan növekvő működési eredményének stabilitása. A szórás 1998 és 2005 között mind abszolút értékben, mind az időszaki átlag százalékában kifejezve kevesebb volt, mint az 1990 és 2005 közötti érték fele.

A nominálisan vett működési eredmény időbeli alakulásának kiegyensúlyozottsága mellett a jövedelemstabilitásnak egy másik vonatkozása is érdeklődésre tarthat számot. Nevezetesen, hogy *a reálértéken vett jövedelem alakulása stabilnak mondható-e, a gazdálkodók által realizált eredmény biztosított-e?*

A vizsgált országok e tekintetben is különböznek egymástól. Magyarországon a legkritikusabb a helyzet. 1998 és 2005 között a működési eredmény reálértéke egyetlen évben sem érte el az 1998. évi 80%-át, sőt volt olyan év (2003), amikor kevesebb volt, mint a fele. 2005-ben is csak közel kétharmadát tette ki. Franciaországban folyamatosan csökkent a reáljövedelem, hét év alatt közel 40%-kal lett kevesebb. A dán mezőgazdaságot a jövedelem reálértéke tekintetében is instabilitás jellemzi. A vizsgált időszakban többnyire elmaradt a működési eredmény az 1998. évitől, akár 30%-kal is, de volt olyan év (2001), ahol több mint 30%-kal meghaladta azt. Ausztriában és Portugáliában emelkedő tendencia jellemezte a jövedelem reálértékének alakulását 2001-ig, ezt követően mérséklődni kezdett. A 2005. év mindkét tagállamban mélypontot jelentett.

Az eddigiekben bemutatott, országonként eltérő jövedelemstabilitás mögött természetesen a jövedelmet alakító tényezők különböző hatása húzódik meg. A következőkben – a teljesség igénye nélkül – részletesen bemutatásra kerül, hogy a jövedelem stabilitásában vagy instabilitásában mely tényezők milyen szerepet játszottak.

A MEZŐGAZDASÁGI JÖVEDELMET – A MŰKÖDÉSI EREDMÉNYT – BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK AZ EU-BAN ÉS MAGYARORSZÁGON

A termékkibocsátás volumene

A mezőgazdasági termékkibocsátás volumenét, vagyis magát a termelést, illetve annak stabilitását számos tényező befolyásolja. Ezek közül kiemelést érdemelnek a természeti adottságok (domborzat, talajadottságok), időjárási feltételek, termelési hatékonyság, azon belül a műszaki fejlettség, a ráfordítások színvonala és allokációja, valamint a menedzsment színvonala. Ezeknek a tényezőknek a volumenre gyakorolt hatása együttesen mutatkozik meg a termékkibocsátásban, vagyis a volumen komplex termelési hatékonyságot fejez ki.

A termelést közvetlenül alakító tényezők mellett a pillanatnyi piaci viszonyok is hatnak, így a kereslet-kínálat függvényében kialakult ár, annak termelést szűkítő vagy éppen bővítő, de mindenképpen késleltetett hatása.

Az EU országok termelésének mennyiségi változása kapcsán szót kell ejteni egy további befolyásoló tényezőről is, nevezetesen az agrárpolitika átalaku-

lásáról. A nyolcvanas évekig a korlátlan értékesítési garanciát nyújtó KAP a termelés volumenének folyamatos növekedését eredményezte. A világpiacon jelentkező élelmiszer-túlkínálat, az ennek nyomán kialakuló WTO követelések és nem utolsósorban az EU-szabályozás magas támogatásigénye kikényszerítette a KAP jelentős megreformálását. Ma már a termelés korlátozása érdekében az intézményi árakat alig növelik (inkább csökkentik), mennyiségi korlátozás (kvótaszabályozás) van érvényben és kötelező a területpihentetés.

Magyarországon 1998 és 2005 között jobbára a termelés mennyiségének csökkenése volt megfigyelhető, s csak a 2004. évi kedvező terméseredmények okoztak nagyobb mértékű növekedést a bázisévhez képest. Ugyanebben az időszakban az osztrák, a dán és a francia mezőgazdaság kibocsátási volumene lényegében stagnált. Egyedül Portugáliában volt tapasztalható számottevő konzekvens volumenbővülés, a volumenindex a szóban forgó időszak valamennyi évében 13-23%-kal haladta meg a bázisévit.

A volumenváltozás stabilitásra gyakorolt hatása kimutatható, ha összehasonlításra kerül a nominálisan vett kibocsátás alapján, valamint a volumenindexekkel korrigált kibocsátás alapján számított stabilitási mutató (2. táblázat).

2. táblázat

A mezőgazdasági kibocsátás stabilitása

(M. e.: millió euró)

Megnevezés	Kibocsátás stabilitása		A kibocsátás stabilitása volumenhatás nélkül		A kibocsátás stabilitása árhatás nélkül	
	Abszolút szórás	Relatív szórás (%)	Abszolút szórás	Relatív szórás (%)	Abszolút szórás	Relatív szórás (%)
1990-2005						
Ausztria	230,9	3,89	290,9	4,79	126,1	2,36
Dánia	386,4	4,70	359,2	4,24	227,4	2,97
Franciaország	1 691,5	2,80	1 787,9	2,87	1 868,1	3,06
Portugália	417,1	6,72	302,7	5,46	436,8	6,60
1998-2005						
Magyarország	346,6	6,26	346,2	6,26	312,4	6,81
Ausztria	123,9	2,20	157,3	2,79	92,9	1,69
Dánia	429,4	5,21	344,0	4,11	171,3	2,18
Franciaország	694,6	1,10	1 586,6	2,54	1 884,0	2,93
Portugália	245,7	3,66	136,2	2,35	352,1	5,29

Forrás: Eurostat adatok alapján saját számítás

A nominális kibocsátás szerinti rangsorban Franciaország helyzete volt a legkedvezőbb. A relatív szórás mindkét időszakban ebben az országban volt a legalacsonyabb, 1990 és 2005 között 2,8%, 1998 és 2005 között pedig 1,1%, azaz értéke az idő előrehaladtával még kedvezőbbé vált. Hasonló tendencia, vagyis a kiegyensúlyozottság növekedése jellemezte Ausztriát is, ahol a mutató értéke a két időszak között 3,89-ről 2,2-re csökkent, illetve Portugália-

ban, ahol 6,72-ről alig több mint felére, 3,66-ra mérséklődött. A vizsgált országok sorában *Magyarország az utolsó helyet foglalja el, a stabilitási mutató értéke 1998 és 2005 között a legmagasabb, 6,26% volt.*

A kedvező mutatóval rendelkező *Franciaországban, illetve Ausztriában a termelés mennyiségi változása pozitívan befolyásolta a kibocsátás stabilitását*. A nominális kibocsátás alapján számított mutatók értéke – az abszolút szórás és a relatív szórás egyaránt – mindkét időszakban alacsonyabb volt, mint a volumenváltozás hatása nélkül vett. Vagyis a termelés mennyiségi változása a stabilitás irányába hatott. *Dániában és Portugáliában ezzel éppen ellenkezőleg; a volumen hatása nélkül számított mutatók értéke alacsonyabb volt, vagyis a mennyiségi változás az instabilitást erősítette.* Az egyébként is legkedvezőtlenebb mutatóval rendelkező *Magyarország esetében a volumenváltozás lényegében nem volt hatással a bruttó kibocsátás kiegyensúlyozottságára.* Az ingadozás mértéke mindkét esetben 6,26% volt.

Az áralakulás

Az árak alakulását – a piac törvényszerűségei következtében – a kereslet és a kínálat (termelési volumen) egymáshoz való viszonya befolyásolja. Ha a kínálat van túlsúlyban, az ár lefelé mozog, ha pedig a kereslet, akkor felfelé. Az ár és a volumen alakulása tehát – szokásos piaci körülmények esetén – egymással éppen ellentétes, így mérséklik egymás jövedelemalakító hatásait.

A KAP a termelés szabályozása révén hatással van az árakra. Az Unión belül ugyanis tiltott minden olyan nyílt szabályozás, amely gátolhatja az áruk szabad forgalmát, s ezáltal befolyásolhatná az árat, azonban a mennyiségi szabályozás és az intervenció révén alakítja a kereslet-kínálat viszonyát. A kívülálló országokkal szemben az alkalmazott vámpolitika és az exporttámogatás szolgálják a belső piac védelmét.

A vizsgált időszakban Magyarországon volt megfigyelhető a legnagyobb mértékű árnövekedés, hét év alatt közel egyharmadával emelkedtek az árak, ami jelzi, hogy a világpiaci árakhoz történő felzárkózás még nem fejeződött be. Ezt követi Portugália több mint 4,1, és Dánia 3,7%-os árváltozással, miközben Ausztriában és Franciaországban csökkent a mezőgazdasági kibocsátás árszínvonala.

A volumennél alkalmazott eljáráshoz hasonlóan az árindexek segítségével az áralakulás kibocsátásra gyakorolt hatása is kimutatható (2. táblázat). Ausztriában és Dániában az árhatás kiszűrésével számított értékek rendre alacsonyabbak voltak, mint a nominálisan vett kibocsátás stabilitása. Vagyis *az ár hatása e két országban kedvezőtlen volt a stabilitásra nézve. A francia, a portugál és a magyar mezőgazdaságban ellenben az áralakulás pozitívan befolyásolta a kibocsátás kiegyensúlyozottságát.*

Az eddigiekben bemutatott két tényező hatása azonos irányú volt Franciaországban, ahol mindkettő kedvezően, illetve Dániában, ahol mindkettő kedvezőtlenül alakította a stabilitást. Ellentétes irányú volt a két tényező hatása Ausztriában és Portugáliában. Előbbinél a volumen pozitívan, az ár pedig negatívan befolyásolta az ingadozás mértékét, utóbbinál pedig fordítva. Magyarországon csak az egyik tényező, az ár gyakorolt hatást a stabilitásra.

Összevetve a volumen és az ár befolyásoló szerepének mértékét megállapítható, hogy utóbbi a vizsgált országok többségében – Portugália kivételt képez – *nagyobb hatást gyakorolt a kibocsátás stabilitására, mint a volumen.* Különösen igaz ez Dánia esetében, ahol az 1998 és

2005 közötti időszakban az árhatás több mint 60%-kal módosította az abszolút szórás nagyságát, miközben a volumen szerepe csak harmada volt, mintegy 20%-kal befolyásolta a kibocsátás kiegyensúlyozottságát.

Az ágazati szerkezet

A termelési szerkezet jövedelemstabilitást alakító hatása üzemi, vállalati, nemzetgazdasági szinten érvényesül, szemben az eddigiekben tárgyalt tényezőkkel, amelyeknek hatása már termékszinten is értelmezhető volt. Minél kevésbé specializált egy ország mezőgazdasági termelése, minél kevésbé tolódik el a termelési szerkezet egy adott ágazat irányába, annál nagyobb az ún. ágazati diverzifikáltság, annál kevésbé van kitéve az ágazati eredmény az egyes termékek vagy termékcsoportok termelésével együtt járó kockázatoknak. A mezőgazdasági ágazat jövedelemstabilitása szempontjából meghatározó lehet, hogy az ágazati szerkezetben nagyobb arányt képviselő termék(ek) vagy termékcsoport(ok) stabilitása milyen mértékű.

A szakágazatok (termékek) és a két főágazat kiegyensúlyozottságának összehasonlítására meghatározásra került a stabilitási mutató (3. táblázat). Az ugyanazon ágazatokra (termékekre) kapott értékek tagállamonként számottevő különbségeket mutatnak, így egyértelműen nem különíthetők el kiegyensúlyozottabb, illetve kevésbé kiegyensúlyozott ágazatok (termékek), sőt még a növénytermelési és állattenyésztési főágazat stabilitásáról sem fogalmazható meg általános érvényű állítás.

A francia és a magyar mezőgazdaságban a növénytermelés, Ausztriában, Dániában és Portugáliában pedig az állattenyésztés mutatott nagyobb kiegyensúlyozottságot. Általában véve azonban megállapítható, hogy *az együttes kibocsátás kiegyensúlyozottabb, mint az egyes szakágazatoké, vagy valamely főágazaté külön-külön*.

Mind a mezőgazdasági ágazat, mind pedig az állattenyésztés, illetve növénytermelés esetében a kibocsátás Franciaországban mutatott a legkisebb változékonyságot. Ebben vélhetően nagy szerepet játszik, hogy a francia mezőgazdaság nagy méretű a többi országhoz képest, és egy nagyobb ágazatban az ellentétes irányú kisebb egyensúlytalanságok jobban kiegyenlítődnek.

Az ágazati diverzifikáltság foka számszerűen is kifejezhető. A diverzifikáltság mértékét jelző mutató nagyságát az egyes szakágazatok részesedésének és az egyenletes megoszlásnak (vagyis a maximális diverzifikáltságnak) az egymáshoz való viszonya határozza meg. Minél kisebb az eltérés a valós és lehető legmagasabb fokú diverzifikáltság között (vagyis minél nagyobb a diverzifikáció), annál kisebb a mutató értéke. A számítások alapjául szolgáló termelési szerkezet a vizsgált időszak (1990-2005, Magyarország esetében 1998-2005) átlaga.

A kapott eredmények jól tükrözik az ágazati diverzifikáltság és a jövedelemstabilitás közötti összefüggést. *Franciaországban és Portugáliában, ahol kedvező az ágazati diverzifikáltság, ott a működési eredmény stabilitása jobbnak ítélhető és továbbra is javuló tendenciát jelez. Dániában viszont, ahol a mutató értéke magas, vagyis alacsony a diverzifikáltság foka, ott az ágazati jövedelem kevésbé kiegyensúlyozott a többi országhoz képest, és a kiegyensúlyozatlanság mértéke még fokozódik is* (4. táblázat).

3. táblázat

A mezőgazdasági ágazatok stabilitása és kibocsátásból való részaránya (1998-2005)

(M. e.: %)

Megnevezés	Magyarország		Ausztria		Dánia		Franciaország		Portugália	
	Kibocsátásból való részarány	Relatív szórás	Kibocsátásból való részarány	Relatív szórás	Kibocsátásból való részarány	Relatív szórás	Kibocsátásból való részarány	Relatív szórás	Kibocsátásból való részarány	Relatív szórás
Mezőgazdasági termékek kibocsátása	**100,0**	**6,26**	**100,0**	**2,20**	**100,0**	**5,21**	**100,0**	**1,10**	**100,0**	**3,66**
Ebből:										
Növénytermelés	**50,5**	**9,07**	**44,6**	**5,01**	**38,8**	**7,06**	**53,1**	**1,70**	**54,2**	**8,23**
Gabonafélék	21,3	12,67	13,7	12,93	17,4	10,43	15,2	2,66	5,8	16,07
Ipari növények	7,5	18,05	5,0	5,18	4,3	11,84	6,4	3,84	1,6	11,68
Takarmánynövények	2,4	14,28	8,7	7,26	7,0	3,60	6,7	2,09	4,2	1,96
Kertészeti termékek	10,1	7,90	6,0	5,14	6,6	1,64	8,0	2,17	16,2	8,35
Burgonya	2,1	13,97	1,1	9,25	1,6	3,55	1,4	10,27	2,3	13,46
Gyümölcsfélék	6,0	17,26	4,3	6,06	0,3	4,51	3,8	6,40	11,2	9,10
Bor	0,6	-	5,8	33,60	0,0	-	11,4	6,67	11,4	18,76
Olívaolaj	0,0	-	0,0	-	0,0	-	0,0	-	1,4	21,85
Egyéb növénytermelési termékek	0,5	28,97	0,0	13,65	1,6	10,00	0,2	5,58	0,1	9,36
Állattenyésztés	**40,4**	**11,51**	**47,7**	**3,52**	**57,1**	**6,78**	**36,9**	**2,15**	**35,5**	**3,47**
Szarvasmarha	1,8	7,67	13,7	2,74	5,5	5,79	12,3	1,79	6,8	9,17
Sertés	13,7	15,99	12,2	9,98	26,8	12,27	4,7	10,73	7,7	12,43
Ló	0,1	59,18	0,1	28,12	0,1	11,93	0,2	10,34	0,1	41,88
Juh és kecske	0,8	9,06	0,5	6,39	0,1	10,31	1,3	4,17	2,6	6,29
Baromfi	9,6	11,20	2,2	2,65	2,0	5,35	4,5	4,27	5,0	7,84
Egyéb állatok	0,6	8,11	0,4	15,83	3,3	8,40	0,8	2,29	1,8	3,29
Tej	9,2	10,63	15,1	0	18,3	3,14	11,8	1,80	9,7	3,44
Tojás	3,2	14,91	2,4	4,67	0,9	6,01	1,1	12,21	1,2	13,15
Egyéb állati termékek	1,4	21,65	0,7	13,23	0,1	12,37	0,2	3,36	0,5	17,63

Forrás: Eurostat adatok alapján saját számítás

4. táblázat

Ágazati diverzifikáltság

Megnevezés	Magyar-ország	Ausztria	Dánia	Francia-ország	Portugália
Ágazati diverzifikáltság mértéke	85,7	81,7	103,2	77,9	75,2

Forrás: Eurostat adatok alapján saját számítás

A ráfordítások

A ráfordítások között legalább két nagy ráfordítási csoportot kell megkülönböztetni, az élő- és holtmunkát. Az MSzR ráfordításelemei közül előbbihez sorolható a munkavállalói jövedelem, illetve a hozzá kapcsolódó járulékfizetési kötelezettség, az utóbbihoz pedig a folyó termelő felhasználás.

A folyó termelő felhasználás a vizsgált időszakban minden országban növekedett. Különösen nagymértékű változás következett be Magyarországon, ahol hét év alatt mintegy 40%-kal nőtt a ráfordítások értéke. Nagyjából ugyanennyivel lett több tizenöt év (!) alatt a folyó termelő felhasználás a portugál mezőgazdaságban, de Franciaországban is emelkedett 24,3, Dániában pedig 12,9%-kal. Ausztriában annak ellenére nőtt az input felhasználás, hogy a kibocsátás mindeközben számottevően csökkent.

A folyó termelő felhasználás növekedését összevetve a kibocsátás bővülésével, igen kedvezőtlen képet kapunk. Előbbi valamennyi országban gyorsabb ütemben bővült, mint a kibocsátás, vagyis a folyó termelő felhasználás mind nagyobb hányadát tette ki a kibocsátásnak (5. táblázat). *Mindezekből az következik, hogy a növekvő kibocsátás ellenére az ágazat jövedelemtömegének fenntartása még nominális értéken sem biztosított.* Különösen igaz ez Magyarországra és Dániára, ahol a ráfordítások szintje meghaladta a kibocsátás 60%-át.[4]

A folyó termelő felhasználás kibocsátásban való részarányának folyamatos növekedése legnagyobbrészt az output és input árak eltérő változásának, *vagyis az agrárolló nyílásának tulajdonítható.* 1998 és 2005 között a termelői értékesítési árak változása valamennyi vizsgált ország esetében elmaradt a ráfordítások árának alakulásától. Dániában és Franciaországban az eszközölt ráfordítások ára 10-13%-kal növekedett, miközben a termelői árak mérséklődtek (6. táblázat). Ausztriában és Portugáliában ugyan nőttek a termelői értékesítési árak, azonban azok növekedésének mértéke 7-8%-kal elmarad a ráfordítások árnövekedésétől. Az agrárolló alakulása Magyarországon volt a legkedvezőtlenebb, 1998 és 2005 között az input árindex növekedés több mint 30 százalékponttal haladta meg az output árindexét.

Az MSzR-ben a bruttó kibocsátásból levonva a folyó termelő felhasználást adódik a bruttó hozzáadott érték. A folyó termelő felhasználás stabilitásra gyakorolt hatását e két eredménykategória stabilitása közötti különbség jelzi (2. és 7. táblázat).

Az abszolút, tehát a forintban kifejezett szórást tekintve megállapítható, hogy a bruttó hozzáadott érték stabilitása a bruttó kibocsátáshoz képest valamennyi országban kedvezőbb volt mindkét időszakban. *A folyó termelő felhasználás konzekvens alakulása kedvezően*

[4] Magyarországon a folyó termelő felhasználáson belül valamennyi ráfordítás-tétel egységnyi kibocsátásra jutó nagysága (különösen az energia) meghaladja a többi országét, miközben Dániában a takarmány-felhasználás magyarázza a folyó termelő felhasználás magas részarányát.

befolyásolta a mezőgazdasági ágazat nominális jövedelmének kiegyensúlyozottságát. Ugyanakkor a stabilitás-javulás mértéke (az abszolút szórás mérséklődése) minden tagállam esetében elmaradt a szóban forgó ráfordításelem jövedelemmérséklő hatásától, így a relatív szórás mindenhol növekedett.

A ráfordításoknak egy további fontos eleme az amortizáció. 1998 és 2005 között ez a ráfordításelem az EU országok körében 7-30%-kal emelkedett, miközben Magyarországon lényegében megduplázódott.

A bruttó hozzáadott értékből levonva az amortizációt adódik a nettó hozzáadott érték. E két eredménykategória kiegyensúlyozottsága közötti eltérés jelzi, hogy az amortizáció milyen módon alakította a jövedelem stabilitását (7. táblázat).

5. táblázat

A folyó termelő felhasználás részaránya az összes kibocsátáson belül

(M. e.: %)

Megnevezés	1990	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Magyarország	-	57,2	58,2	61,4	63,7	65,2	65,0	61,5	64,2
Ausztria	45,3	52,2	52,7	51,7	50,8	52,1	52,1	52,2	56,3
Dánia	56,6	61,2	61,2	58,7	57,0	63,1	63,4	61,4	67,6
Franciaország	48,9	49,4	49,9	50,7	51,4	51,6	52,2	52,1	54,3
Portugália	49,8	55,5	54,0	55,5	53,3	53,8	52,9	54,1	58,3

Forrás: Eurostat adatok alapján saját számítás

6. táblázat

A termelői árindex és a ráfordítás árindex alakulása 1998-2005

(M. e.: %, 1998=100%)

Megnevezés	Termelői	Ráfordítás
	árindex	
Magyarország	132,3	163,5
Ausztria	102,8	110,1
Dánia	99,8	110,6
Franciaország	95,6	113,2
Portugália	108,8	117,0

Forrás: Eurostat adatok alapján saját számítás

7. táblázat

A bruttó és a nettó hozzáadott érték stabilitása

(M. e.: millió euró)

Megnevezés	Bruttó hozzáadott érték		Nettó hozzáadott érték	
	abszolút szórás	relatív szórás (%)	abszolút szórás	relatív szórás (%)
1990-2005				
Ausztria	177,7	5,99	180,0	10,90
Dánia	356,7	10,61	350,0	14,73
Franciaország	1 373,0	4,62	1 553,0	6,97
Portugália	329,0	11,39	354,0	15,62
1998-2005				
Magyarország	156,8	7,51	160,4	10,76
Ausztria	107,8	4,04	152,9	11,76

Dánia	360,8	11,40	356,3	16,84
Franciaország	449,1	1,46	532,1	2,36
Portugália	180,1	5,91	235,3	9,74

Forrás: Eurostat adatok alapján saját számítás

Az amortizáció – Dánia kivételével, ahol mérsékelte – valamennyi országban növelte a jövedelem abszolút szórását. 1998 és 2005 között Ausztriában több mint 40%-kal, Portugáliában pedig 30%-kal volt nagyobb a forintban kifejezett stabilitási mutató nagysága, miközben Magyarországon és Dániában csak mintegy 2%-kal. Az országonként különböző mértékű változás hatására módosult az országok stabilitás alapján felállított sorrendje. A legkedvezőbb pozícióban továbbra is a francia mezőgazdaság van. Ezt az országot a második helyen azonban már nem Ausztria követi, hanem Portugália, majd pedig Magyarország. Dánia jövedelemalakulása továbbra is a legkevésbé kiegyensúlyozott.

A munkavállalói jövedelmek növekedése – Portugália kivételével, ahol éppen ellentétesen alakult – minden országban magasabb volt, mint a folyó termelő felhasználásé. Különösen nagy a különbség a két tényező között Ausztriában, Dániában és Franciaországban. Ezekben az országokban a folyó termelő felhasználás mindössze 6-10%-kal növekedett hét év alatt, miközben a kifizetett munkabérek 20-30%-kal emelkedtek. Magyarországon mind a mezőgazdaságban felhasznált holtmunka-ráfordítás, mind pedig a munkavállalói jövedelmek erőteljesen emelkedtek, előbbi 46,0, utóbbi 39,8%-kal nőtt 1998 és 2005 között.

A tényezőjövedelem és a működési eredmény kiegyensúlyozottsága közötti különbségből a munkavállalói jövedelem hatására következtethetünk (8. táblázat). A kifizetett munkabérek az abszolút szórás alapján Magyarországon és Dániában lényegében nem módosították a stabilitást 1998 és 2005 között, miközben Ausztriában 47,9, Franciaországban 29,1, Portugáliában pedig 19,2%-kal csökkentették azt.

8. táblázat

A tényezőjövedelem és a működési eredmény stabilitása

(M. e.: millió euró)

Megnevezés	Tényezőjövedelem		Működési eredmény	
	abszolút szórás	relatív szórás (%)	abszolút szórás	relatív szórás (%)
1990-2005				
Ausztria	188,5	7,82	187,0	9,0
Dánia	317,1	13,08	319,0	17,3
Franciaország	1607,4	7,16	1 674,5	9,6
Portugália	354,7	13,90	371,9	18,5
1998-2005				
Magyarország	243,2	14,25	240,3	20,9
Ausztria	210,5	9,05	109,6	5,6
Dánia	281,6	12,70	282,4	18,0
Franciaország	565,5	2,47	402,0	2,3
Portugália	210,5	7,61	170,1	7,6

Forrás: Eurostat adatok alapján saját számítás

Adók és támogatások

Az eddigiekben áttekintett befolyásoló tényezők mintegy „beépített” szabályozói a termelésnek, automatikusan érvényesülnek, s alakulásukra csak részben gyakorol hatást a KAP. Ezzel szemben az adók és a támogatások az agrárpolitikai eszközök körébe tartoznak és szándékosan hivatottak a termelői jövedelmek alakulásába beavatkozni.

Az alkalmazott számbavételi rendszerben, az MSzR-ben a termékadók és -támogatások, valamint a termelési adók és támogatások külön szerepelnek. A támogatások és elvonások egyenlege alapvetően valamennyi országban pozitív előjelű és növekvő tendenciájú. A támogatások és adók nominális nagyságrendjénél fontosabb a támogatottság színvonala. A különböző országok támogatottsági szintjének összehasonlítása elvégezhető, ha összevetésre kerül, hogy a támogatások és elvonások egyenlegének nagysága hogyan viszonyul a kibocsátás nagyságrendjéhez.

A támogatottság szintje Magyarországon volt a legalacsonyabb, mindössze 2-3% (9. táblázat). Számottevő növekedés csak az időszak utolsó két évében, 2004-ben és 2005-ben tapasztalható. A legmagasabb támogatottsági szint, 23-30% Ausztriát jellemezte. Az osztrák mezőgazdaság magas támogatottsága hátterében az EU csatlakozással összefüggésben bekövetkezett drasztikus árcsökkentés kompenzálásának szándéka húzódik meg. A másik három országban a támogatások és adók egyenlege a kibocsátásnak mintegy 9-13%-át tette ki.

9. táblázat

Támogatottsági szint a vizsgált országokban (1990-2005)

(M. e.: %)

Megnevezés	1990	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Magyarország	-	2,2	1,4	1,6	1,7	1,6	2,6	12,8	17,8
Ausztria	2,9	22,9	22,1	22,9	25,4	27,0	27,5	28,3	29,8
Dánia	-1,1	8,4	8,6	8,0	8,0	8,7	8,8	9,2	10,8
Franciaország	-1,2	9,7	10,1	10,1	10,9	11,8	13,7	11,9	12,5
Portugália	3,6	12,8	11,4	10,0	10,7	10,3	11,0	11,8	13,9

Forrás: Eurostat adatok alapján saját számítás

Az agrárpolitika eszközeivel (adók és támogatások) kapcsolatban fontos kérdés, hogy vajon hozzájárultak-e az ágazati szereplők által realizálható eredmény stabilizálásához? E kérdés könnyen megválaszolható, ha elvégezzük a stabilitási vizsgálatot a támogatások és adók figyelmen kívül hagyásával, illetve azok figyelembevételével is.

A támogatások és adók egyenlegének figyelembevételével, azaz a tényezőjövedelem alapján (8. táblázat) kapott eredmények rendre kedvezőbbek voltak, mint a támogatások és adók nélkül számított jövedelemnél (azaz a nettó hozzáadott értéknél, 7. táblázat), vagyis elmondható, hogy a *jövedelem stabilizálásához az agrárpolitika hozzá tudott járulni*. *Ez alól* – Franciaországot nem számítva, ahol a jövedelem stabilitása lényegében azonos – *csak Magyarország képez kivételt, ahol az adók és támogatások nélkül számított jövedelem kiegyensúlyozottabb volt, mint az agrárpolitikai eszközök hatása nélkül.*

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) Alemu, Z. G. (2005): Causes of instability in cereal production in Ethiopia. Working Paper, http://www.uovs.ac.za/ 25 p. – (2) Alvincz J. – Antal K. – Harza L. – Mészáros S. – Péter K. – Spitálszky M. – Varga T. (2001): A mezőgazdaság jövedelemhelyzete és az arra ható tényezők. Agrárgazdasági Tanulmányok, AKII, Budapest, 7. sz., 129 p. – (3) Antal K. – Guba M. – Kovács H. (2004): A mezőgazdaság helyzete az agrártörvény hatálybalépését követő időszakban. Agrárgazdasági Tanulmányok, AKI, Budapest, 3. sz., 150 p. – (4) Bills, M. – Lindquist, J. (2003): Farm Income: Trends and Volatility. Ninth District States, 7 p. – (5) Bizottsági közlemény (2005): A Bizottság közleménye a Tanácsnak a mezőgazdaságban a kockázat- és válságkezelésről. Brüsszel – (6) Borszéki É. (2003): Az agrárgazdaság jövedelmezőségi és felhalmozási viszonyai. Gazdálkodás, 4. sz. – (7) Brada, J. C. (1986): The variability of crop production in private and socialized agriculture: Evidence from Eastern Europe. Journal of Political Economy; Jun. Vol. 94. 545 p., 20. p. – (6) Cai, J. – Leung, P. (2006): Growth and Stability of Agriculturel Production in Hawaii: A Portfolio Analysis. Economic Issues, Apr. 11. p. – (7) Hansen, H. (2006): Destabilising farmers' revenues by shifting to direct payments. The Case of EU's Common Agriculturel Policy, International Association of Agricultural Economists Conference, Gold Coast, Australia, August 12-18, 2006. 15. p. – (8) Hazell, P. B. R. (1984): Sources of increased instability in Indian and U. S. Cereal Production. American Journal of Agricultural Economics; Aug., Vol. 66, 302 p., 10. p – (9) Szűcs I. (szerk.) (2002): Alkalmazott Statisztika. Agroinform Kiadó és Nyomda Kft., Budapest – (10) Udovecz G. (szerk.) (2000): Jövedelemhiány és versenykényszer a magyar mezőgazdaságban. Agrárgazdasági Tanulmányok, 1. sz. AKII, Budapest, 140. p. – (11) Internetes honlapok: Az Eurostat honlapja: http://www.epp.eurostat.cec.eu.int